

ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

THE SOCIAL CAPITAL IMPLEMENTATION ABILITY OF BAN BANG PHRAI COMMUNITY, BANGKHONTHI DISTRICT, SAMUT SONGKRAM PROVINCE

อาทิตย์ บุคตาดวง¹ ดร. สุพรรณิ ไชยอำพร²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน 2) ศึกษาวิธีการนำ ทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชน และ 3) ศึกษาปัญหาอุปสรรคในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชน เป็นการ ศึกษาเฉพาะกรณีโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 15 ราย ซึ่งผลการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านบางไพรมีสถานะของทุนทางสังคมที่เด่นชัดที่สุด คือ “เครือข่ายทางสังคม” ที่มีความเข้มแข็ง มีผลงานและรางวัลมากมาย รองลงมา คือ “ความรู้และภูมิปัญญา” โดยเฉพาะด้านการประกอบ อาชีพ อันดับ 3 คือ “ความเห็นอกเห็นใจ ต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน” ซึ่งมีการแสดงให้เห็นมาตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบัน โดยมีวิธีการนำทุนทางสังคมไปใช้ใน 3 ระดับ คือ 1) ระดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและครอบครัวของ ตนเอง 2) ประโยชน์ต่อกลุ่มหรือเครือข่ายการประกอบอาชีพ และการประกอบการ และ 3) กลุ่มหรือเครือข่ายการ พัฒนาชุมชนโดยรวม ซึ่งปัญหาอุปสรรคที่พบในการนำเอาทุนทางสังคมออกมาใช้ ได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งในผล ประโยชน์ทางธุรกิจและการสนับสนุนแบบเลือกปฏิบัติ ปัญหาคนทำงานสังคมมีน้อย ปัญหาความปลอดภัยจากนอก ชุมชน และในการที่ทำให้ชุมชนมีลักษณะความสัมพันธ์และสภาพที่ชุมชนพึงปรารถนาได้นั้น จะต้องอาศัย กระบวนการในการขับเคลื่อน ได้แก่ การสร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเริ่มคิดที่จะพัฒนาชุมชนร่วมกัน การ ค้นหาค้นหาศักยภาพและทุนทางสังคมในชุมชนที่เหมาะสม การสร้างผู้นำหรือแกนนำเพิ่มขึ้น การประสานความร่วมมือกับ หน่วยงานภาครัฐและเอกชน การลงมือทำอย่างมีส่วนร่วมทั้งชุมชน ภาครัฐและเอกชน การติดตามประเมินผลอย่าง ต่อเนื่อง และมีการขยายผล

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม การนำทุนทางสังคมไปใช้ สังคมที่พึงปรารถนา

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

²รองศาสตราจารย์ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษา

Abstract

The objectives of this study were 1) to study the situation of social capital in the community, 2) to study the social capital implementation in community, and 3) to study problems and obstacles in the social capital implementation in community. This study was based on the qualitative research approach. 15 in-depth interviews with the informants were conducted and verified by the triangulation technique. The data were analyzed by the category classification approach and inquired into the content consistency by the logic correlation with the theoretical concept and community context. The study was found out that the most outstanding social capital of Bang Phrai community was the “strong social network” proved by many awards granted while the second one was “knowledge and wisdom” specifically the livelihood. The third social capital was “kindness, reciprocity, generosity, and helpfulness” which had been existed since former time. The social capital was applied in three levels: implementation on individual and family level, implementation on group or occupational or business network level, implementation on the whole social development network. Regarding the problems on social capital implementation, there were the problems of conflict of interest and discrimination, the lack of social worker, the insecurity from the outsider. To achieve desirable correlation and condition of the community, the execution process should be conducted. First of all, the realization on people of the community towards the community development should be created while prospecting the potentiality and social capital of the community. Then, the leader or the pillar of the community should be more created. The corporation from government and private sectors, the conjoint implementation between the whole communities itself and the government and private sectors, the consecutive evaluation and the extension of the study should be performed as well.

Keywords: Social Capital, Social Capital Implementation, Desirable Social Condition.

ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

เป็นที่ทราบกันดีว่า การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาในแนวทางของทุนนิยม ดังจะเห็นได้จากการวางแผนพัฒนาประเทศโดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ฉบับแรก ๆ เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (infra-structure) เรื่อยมา และแม้ภายหลังจะเริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคมขึ้นมาบ้าง แต่นโยบายส่วนใหญ่ก็ยังมุ่งไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นถือว่าไม่เป็นที่พึงพอใจต่อสังคมเท่าใดนัก ดังกรณีการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 สะท้อนให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมและความไม่สมดุลของการพัฒนา เกิดความ

ยากจน ความขัดแย้ง แตกแยกในความคิด และนำไปสู่ปัญหาสังคม จนฐานรากของสังคมไทยที่เคยแข็งแรงกลับอ่อนแอลง อย่างไรก็ตาม ในระยะแผนพัฒนาฯ ช่วงหลังวิกฤตปี พ.ศ. 2540 ถือได้ว่าเป็น “ยุคเปลี่ยนผ่านสู่กระบวนการทัศน์ใหม่” หันมาให้ความสำคัญกับผลที่เกิดกับสังคม มากขึ้น โดยยึด “คน” เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา เน้นการมีส่วนร่วม มีการอัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา และล่าสุดได้มีการกล่าวถึงการออกแบบสถาปัตยกรรมทางสังคมให้เป็นทางเลือกใหม่ของคนไทย ที่กล่าวถึงการออกแบบ “สังคมที่มีคุณภาพ” ซึ่งในการออกแบบสังคมที่มีคุณภาพ เป็นสิ่งหนึ่งที่ถูก

หยาบยกให้เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนก็คือ “ทุนทางสังคม”

สำหรับคำว่า “ทุนทางสังคม” เริ่มปรากฏขึ้นในประเทศไทยประมาณปี พ.ศ. 2540 ภายหลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ที่เป็นผลกระทบจากระบบทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ ได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ซึ่งมีโครงการและกิจกรรมที่พยายามทำให้สังคมไทยหันกลับไปมองคุณค่าที่เคยมีอยู่ที่เป็นทุนเดิมหรือ ทุนทางสังคมแต่อาจมองข้ามไป หลังจากทีสังคมไทยคิดถึงแต่เรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งสิ่งที่มีอยู่ในตัวบุคคล เช่น ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล รวมไปถึงสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชน เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งสิ่งที่เป็นศักยภาพในการพัฒนาของชุมชน เช่น ผู้นำ กลุ่ม องค์กรประชาชน เครือข่ายทางสังคม เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวได้เกิดการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มสูญหายให้มีการนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในระดับชุมชน และหลังจากนั้น คำว่าทุนทางสังคมในประเทศไทย ก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันทุนต่าง ๆ ที่กล่าวมาถือว่ากำลังมีปัญหา อยู่ในภาวะวิกฤต กล่าวคือทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังหดหายไปจนแทบไม่เหลือดิน น้ำ ป่า ถูกทำลาย ถูกแย่งชิง ครอบครองเป็นส่วนตัว ทั้งจากอำนาจรัฐ อำนาจทุน โดยการบุกรุกและทำลายของคน รวมทั้งทุนทางสังคมที่อาจจะสูญสลายไปด้วยวิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปด้วยการแข่งขัน เอาจริง เอาจืด ความเห็นแก่ตัว สภาพปัญหาสังคมต่าง ๆ อย่างเช่น การตกงาน ความยากจน ความเศร้า ความสิ้นหวัง และสภาพไร้ทางออกของผู้คนจำนวนมาก รวมทั้ง ปัญหาหนี้สินและความยากจนของครัวเรือนเกษตรกรในภาคชนบทไทยซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศที่มีได้ลดลง (วิทยา เจริญพันธุ์, 2552, หน้า 107-115) วิกฤตเหล่านี้ กำลังจะกลายเป็นปรากฏการณ์ที่ถาวร กล่าวคือแม้ว่าจะไม่เกิดขึ้นทุกวันทุกเดือน แต่มันจะหวนกลับมาอีกครั้งในอนาคต และแน่นอนที่สุดวิกฤตดังกล่าวนี้ ย่อมสิ้นคลอนและคุกคามต่อสังคมและอาจจะนำไปสู่การล่มสลายของสังคมมนุษยชาติได้

ชุมชนบ้านบางไพร¹ อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ถูกเลือกเป็นพื้นที่ในการศึกษา เพราะเป็นชุมชนที่มีศักยภาพ มีชื่อเสียงในระดับประเทศด้านการเป็นศูนย์การเรียนรู้ในองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ได้แก่ เกษตรกรรม การท่องเที่ยว การแปรรูปและเพิ่มมูลค่าให้ผลผลิต เศรษฐกิจพอเพียง ที่มีผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดและดำเนินกิจกรรม ยืนยันได้จากรางวัลที่ชุมชนได้รับมากมาย และการตั้งอยู่ชานเมืองของกรุงเทพมหานครที่น่าจะมีการเปิดรับทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์สูง ซึ่งการที่ชุมชนนี้สามารถยืนหยัดอยู่ท่ามกลางกระแสดังกล่าวได้ จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง ถึงทุนทางสังคมที่สำคัญที่มีอยู่ในชุมชน ความสามารถการนำของดีหรือทุนทางสังคมที่มีอยู่เหล่านั้น ออกมาใช้ เพื่อหาแนวทางหรือตัวแบบในการขับเคลื่อน (model) ที่จะสามารถนำไปขยายผลเพื่อการพัฒนาที่เกี่ยวข้องต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์อยู่สามประการ

- 1) ศึกษาสถานะของทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน
- 2) ศึกษาวิธีการนำทุนทางสังคมออกมามีใช้ของชุมชน
- 3) ศึกษาปัญหาอุปสรรคในการนำทุนทางสังคมออกมามีใช้ของชุมชน

วิธีดำเนินการศึกษา

ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 15 ราย ร่วมกับการใช้เทคนิคการวิจัยแบบ EFR (The Ethnographic Futures Research) เพื่อให้ผู้ที่ถูกสัมภาษณ์ได้สะท้อนความคิดเห็นถึงภาพของสังคมที่พึงปรารถนา โดยเลือกชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นพื้นที่ในการศึกษา

ทัศนะที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคม

เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันเกี่ยวกับงานวิจัยนี้ จึงขออนุญาตนำเสนอแนวคิดทุนทางสังคมบางส่วนพอสังเขป ดังนี้

¹นามสมมติ

1. ทูทางสังคมในทัศนะทางศาสนา

จากงานเขียนของ บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2551, หน้า 78-84) ได้กล่าวถึงบทบาทของศาสนาในการพัฒนาในสังคมตะวันตกศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ เป็นรากฐานทางจริยธรรมในการทำงานของคนในยุโรป คือ ความถูกต้อง ความชอบธรรมในการทุ่มเททำงานหนัก การแสวงหากำไร การสะสม ล้วนแต่เป็นรากฐานทำให้เกิดการพัฒนาาระบบทุนนิยมขึ้นในยุโรปแล้วแผ่ขยายออกไปทั่วโลก ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ จึงเป็น “สต็อค” ของทุนสังคมแบบหนึ่งส่วนในประเทศไทย ประเด็นความสนใจในเรื่องศาสนาไม่ได้อยู่ที่โจทย์คำถามที่ว่า ศาสนาพุทธ หรือศาสนาอื่น ๆ ในประเทศไทย จะช่วยให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างไรหรือไม่ แต่ส่วนใหญ่สนใจว่า ศาสนาจะช่วยเยียวยาปัญหาที่เกิดจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้อย่างไร และศาสนาจะสามารถเสนอทางออกอื่นให้แก่สังคมได้หรือไม่ ดังที่ ประเวศ วะสี (2542, หน้า 12) มองว่า พลังทางจริยธรรม ซึ่งมีรากฐานจากศาสนาพุทธ จะเป็นพลังที่สำคัญของสังคมควบคู่ไปกับพลังอื่น ๆ อีกสี่ด้านคือ พลังทางปัญญา เศรษฐกิจ รัฐ และสังคม ที่จะผลักดันสังคมให้เปลี่ยนแปลงไปในอนาคต ตามครรลองที่ถูกต้อง ดังาม ในแง่นี้ เป็นที่ชัดเจนว่า ถ้าเรามองว่าศาสนาเป็นทุนสังคม ทุนดังกล่าวนี้ ก็มีใช้ “ทุน” ที่จะนำไปสู่ความเติบโตทางเศรษฐกิจแต่นำมนุษย์ไปสู่ความรุ่งเรืองได้ อย่างเช่น กลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์ของ พระสุภิน ปณีโต ที่ได้นำหลัก “ทฤษฎีมิมิตตประโยชน์” ซึ่งเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สอนให้สร้างประโยชน์ในปัจจุบันก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของสังคมทำให้ประชาชนร่วมมือกันตั้งกลุ่มสังฆะธรรมทรัพย์เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกัน โดยใช้ “สังฆะ” เป็นฐานร่วม และ กองทุนชะกาต ซึ่งถือเป็น “สวัสดิการพินถิ่น” ที่ เกิดจากฐานคิดทางศาสนาอิสลาม จึงถือเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่งที่อาศัยฐานของความศรัทธาในศาสนา ความร่วมมือร่วมใจ และไว้วางใจต่อกัน สามารถแก้ไขปัญหาสังคมในหลายด้านทั้งในเรื่องของความเหลื่อมล้ำ และสิทธิของมนุษย์ที่ได้รับ (วรรณวดี พูลพอกสิน, 2551)

2. ทูทางสังคมในทัศนะปรัชญาโบราณ

หากจะค้นหาต้นกำเนิดของทุนทางสังคมในมิติของของปรัชญาตะวันตก ก็คงไม่มีนิยามหรือคำสอนของนักปรัชญาท่านใดที่จะเกี่ยวข้องโดยตรง แต่พอจะอนุมานได้ถึงเรื่องของ “ความรู้” และ “ความดี” ที่ใกล้เคียงกับองค์ประกอบที่อยู่ในนิยามของทุนทางสังคมที่นักวิชาการกล่าวถึง ซึ่งปรัชญากรีกยุคปรัชญาของ Socrates ได้เสนอวิธีการแสวงหาความรู้ความจริงและการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาเชิงจริยธรรม ยืนยันหลักการที่ว่า ความรู้และการกระทำต้องสอดคล้องกัน คือ เมื่อเข้าถึงความรู้ความจริงแล้วอย่างสมบูรณ์ ก็คือการเข้าถึงความดีอย่างแท้จริง ดังอมตะวาทีของ Socrates ที่กล่าวว่า “Knowledge is Virtue - ความรู้ คือ คุณธรรม” (วาริญา ภาวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, 2547) Socrates มีลูกศิษย์ คือ Plato ที่ได้ก่อตั้ง “สถาบันอคาเดมี” (The Academy) ที่ให้การศึกษาอบรมความรู้ระดับสูง สถาบันแห่งนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นต้นแบบของมหาวิทยาลัยแห่งแรกของชาวยุโรป และ Plato ยังได้สร้างหลักจริยศาสตร์ด้วย “หลักแห่งจิตวิญญาณ” (The Concept of the Soul) และทฤษฎีคุณธรรมในฐานะเป็นกิจกรรมตามหน้าที่ (The Theory of Virtue as Function) ซึ่งประกอบด้วย หลัก 4 ประการ คือ 1) ความรอบคอบ 2) ความกล้าหาญ 3) การรู้จักประมาณ และ 4) ความยุติธรรม นำมาอธิบายเกี่ยวกับ “ความดี” ว่าเป็นการสร้างปรัชญาศีลธรรมที่แตกต่างจากที่พวกโซพิสต์อ้างว่า “ความดีไม่มีอยู่จริง ความดีเป็นสิ่งสัมพัทธ์” ต่อมาในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 Immanuel Kant มีแนวความคิดเกี่ยวกับความรู้คล้าย ขงจื้อ นักปรัชญาชาวจีน (Confucius) โดยได้สรุปความรู้ของมนุษย์เป็น 4 อย่าง คือ 1) ความรู้ที่ไม่ต้องเรียนรู้ เช่น ความรู้สีกหิว กระหาย เจ็บ ฯลฯ โดยไม่ต้องสอน 2) ความรู้ที่ต้องเรียน ถ้าไม่เรียนก็ไม่รู้ เช่น วิชาคณิตศาสตร์และประสบการณ์ของชีวิต 3) ความรู้แห่งการวินิจฉัยหรือตัดสินใจ เป็นความรู้ที่คล้ายกับ “เหียนตัวว” ของขงจื้อ คือ เป็นความรู้ที่มนุษย์สามารถวินิจฉัยได้ ว่าสิ่งนี้เลว สิ่งนี้ดี สิ่งนี้ถูก สิ่งนี้สะอาด สิ่งนี้สกปรก ฯลฯ และ 4) ความรู้ที่นอกเหนือหรือเกินสติปัญญาของมนุษย์ที่จะรู้ได้ เช่น เรื่องเกี่ยวกับ

พระเจ้า วิญญูญาณ หรือภุคตี วัฏจักรของมนุษย์ มนุษย์มาจากไหน? ฯลฯ นอกจากนี้ ปรัชญาขงจื้อ (Confucianism) ยังได้กล่าวไว้ใกล้เคียงองค์ประกอบของทุนทางสังคมในเรื่องของจริยธรรมทางการเมือง ไว้ว่า นักการเมืองจะต้องมีคุณธรรม กตัญญู เมตตา คุณงามความดี ความถูกต้อง ตรงไปตรงมา การสนับสนุน และความไว้วางใจจากประชาชน รวมไปถึง ปรัชญาม่อจื้อ (Mohism) ที่ได้กล่าวถึง “หลักความรักสากล” (Universal Love) อยู่ในเรื่องจริยธรรมของนักการเมือง ที่คนทุกคนในโลกควรจะรักบุคคลอื่นอย่างเสมอหน้ากันทั้งหมด โดยไม่มีข้อ

ยกเว้นและโดยไม่มีการแบ่งแยก เม่งจื้อ (Mencius) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์โดยธรรมชาติดีมาตั้งแต่กำเนิด ความรู้สึกที่ดีของมนุษย์มีอยู่ 4 ประการ คือ ความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ ความละเอียดในสิ่งที่ผิดและความภาคภูมิใจในสิ่งที่ถูก ความอ่อนน้อมถ่อมตนและความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ส่วน ซุนจื้อ (Hsun Tzu) กล่าวว่า มนุษย์จะกลายเป็นคนดีได้ก็ด้วยการอยู่รวมกันเป็นสังคมและสามารถแยกความสัมพันธ์ในสังคมได้ เรียกว่า “การกำเนิดของคุณธรรม” (ตาราง 1)

ตาราง 1

สรุปแนวคิดของนักปรัชญาที่สะท้อนองค์ประกอบของทุนทางสังคม

องค์ประกอบ	นักปรัชญาตะวันตก			นักปรัชญาตะวันออก			
	Socrates	Plato	Kant	ขงจื้อ	ม่อจื้อ	เม่งจื้อ	ซุนจื้อ
ความรู้	√	√	√	√	-	-	-
ความดี	√	√	-	√	√	√	√
ความรัก	-	√	-	-	√	-	-

3. ทุนทางสังคมในมุมมองของนักคิดร่วมสมัย

ในยุคร่วมสมัย แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมมักปรากฏแทรกอยู่กับแนวคิดในยุคที่โลกกำลังเคร่งเครียดกับเรื่องการเมืองการปกครอง ดังเช่นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 นักคิดแนวสัญญาประชาคมอย่าง จอห์น ล็อก (John Locke) และ ฌอง-ฌัก รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau) พยายามขยายความคิดที่ว่า ผู้ปกครองที่ดีที่สุดคือผู้ปกครองที่ทำตามคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้กับราษฎร ซึ่งถ้าหากไม่ทำก็จะต้องถูกลดถอนหรือพ้นหน้าที่ไป และ ในแนวคิดนี้ประชาชนต้องสามารถควบคุมตรวจสอบผู้ปกครองได้โดยตลอด อันเป็นที่มาของระบบการเข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองการปกครองที่เรียกว่า Mandatory System คือ คนที่จะไปปกครองประชาชนจะต้องได้รับ “อาณัติ” คือการมอบหมายบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบไปจากประชาชนเสียก่อน ด้วย

ความคิดนี้จึงพัฒนามาสู่ระบบ “เลือกตั้ง” ในแนวคิดประชาธิปไตยในยุคที่ผ่านมา การที่ผู้ปกครองได้รับ “อาณัติ” ก็คือการได้รับความไว้วางใจจากประชาชนนั่นเอง

James Coleman (1988) ซึ่งน่าจะเป็นท่านแรก ๆ ที่ได้นิยามทุนทางสังคมโดยใช้เกณฑ์หน้าที่ (by function) ไว้ว่า ทุนทางสังคม เป็นความหลากหลายของหน่วยทางสังคม เหมือนกับทุนในรูปแบบอื่น ๆ สามารถสร้างผลิตภาพ และสร้างโอกาสในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้ ทุนทางสังคมเหมือนกับ ทุนกายภาพและทุนมนุษย์ แต่อาจจะไม่สามารถทดแทนกันได้อย่างสมบูรณ์และอาจใช้ได้กับงานบางอย่าง กล่าวคือ ทุนทางสังคมจะอยู่ในรูปแบบโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำด้วยตัวเองโดยทุนทางสังคม จับต้องไม่ได้และไม่ใช้คุณสมบัติส่วนบุคคล

เช่น การศึกษา ทักษะ เป็นต้น จากนั้นทุนทางสังคมได้แพร่หลายหลังจากมีการถกเถียงกันเรื่องประชาสังคมจากแนวคิดของ Putnam (1993) ที่ได้นิยามทุนทางสังคมว่าเป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุน การร่วมมือใน การดำเนินงานซึ่งกันและกัน

4. ทุนทางสังคมในประเทศไทย

ประมาณช่วงปี พ.ศ. 2540 ภายหลังจากที่ได้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) โครงการของกองทุนดังกล่าว ได้พยายามและทำให้สังคมไทยหันกลับไปมองคุณค่าที่เคยมีอยู่ที่เป็นทุนเดิม ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวได้เกิดการฟื้นฟูทุนทางสังคมที่มีอยู่และเริ่มสูญหายให้มีการนำกลับมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในระดับชุมชน และหลังจากนั้น คำว่าทุนทางสังคมในประเทศไทย ก็ได้ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งนักวิชาการและนักปฏิบัติในประเทศไทยหลาย ๆ ท่านได้ให้ความหมายและอธิบายไว้ ประเวศ วะสี (2541, หน้า 27-28) กล่าวถึง ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี มีวัฒนธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน มีการเมืองและระบบราชการที่ดี เมื่อนำเอามารวมกันก็เรียกได้ว่าเป็นการเกิดทุนทางสังคมซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหาต่าง ๆ และ “ภูมิปัญญา” เป็นทุนที่สำคัญและเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ เช่นเดียวกับคำกล่าวที่ว่า “ชาติหรือชุมชนที่ดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนมาได้ ย่อมต้องมีภูมิปัญญาแห่งชาติหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก และถ่ายทอด เป็นวัฒนธรรมสืบต่อมา การพัฒนาใด ๆ จำต้องคำนึงถึงภูมิปัญญาแห่งชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือไม่การพัฒนานั้น ๆ ก็อาจทำให้เสียสมดุลในชีวิตและสังคม” ของ สุวิทย์ วิบูลย์ผลประเสริฐ และ โกมาตร จึงเกียรติ (2530) รวมถึง เสรี พงศ์พิศ (2544) ที่ว่า “หากมีการเรียนรู้และ

วิเคราะห์ให้ดีก็จะ พบว่า ชุมชนยังมีทุนอีกมากมาย ที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาจนพึ่งพาตนเองได้ นั่นคือทุนทางสังคม ที่ถักทอคนแต่ละคนมาเป็นกลุ่มคนหรือสังคม ประกอบไปด้วย ทุนทางศีลธรรม ทุนทางทรัพยากร ทุนทางปัญญา และทุนทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543, หน้า 286) ได้กล่าวว่า ทุนทางสังคม หมายถึง ทุนทางสังคมคือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน วิถีความสามารถในการจัดการองค์กรของประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

อมรา พงศาพิชญ์ (2543, หน้า 19) ได้กล่าวว่า ทุนทางสังคม คือความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบัน/องค์กร ทั้งในรูปปัจเจกกลุ่มและรูปเครือข่าย รวมทั้งค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและวิธีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2541, หน้า 6) ได้กล่าวว่า ทุนทางสังคม คือ คุณภาพของคน รวมทั้งความสามารถปรับและสนับสนุนความสัมพันธ์ในครอบครัวเครือข่ายให้ มีบทบาทในเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ เปิดโอกาสให้ การเรียนรู้จัดตั้ง (Organized) ในหมู่ผู้ปกครองที่อยู่ ในละแวกนั้น เช่น โรงเรียน บ้าน มีการส่งเสริมอนามัย โดยดึงเอาความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและการรักษาพยาบาลกลับมาใช้

สุพรรณิ ไชยอำพร (2546, หน้า 59-60) ได้ศึกษาความหมายของ “ทุนทางสังคม” จากนักวิชาการหลายท่านและสรุปว่า ทุนทางสังคมเน้นที่รูปแบบความสัมพันธ์ที่อยู่ในกลุ่มสังคมโดยเฉพาะชนบท ตั้งแต่ครอบครัวขยายไปสู่กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนและสังคม ที่มุ่งมั่นเพื่อส่วนรวมร่วมกัน เอื้ออาทรช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการดำเนินการต่าง ๆ ในชีวิตและสังคมตน

ตาราง 2

สรุปองค์ประกอบของมิติทุนทางสังคมที่จะนำไปสู่สังคมที่พึงปรารถนา

นักปรัชญา/ นักคิดร่วมสมัย		ต่าง		ประเทศไทย								
		ประเทศ		John Locke	Rousseau	Putnam	กองทุนเพื่อสังคม	ประเวศ วะสี	ชาติชาย วัฒนไชย	อมรา พงศาพิชญ์	นิธิ เอียวศรีวงศ์	เสรี พงศ์พิศ
องค์ประกอบ												
ความรู้	ความรู้และภูมิปัญญา				√	√	√			√		√
	สมรรถนะของคนและผู้นำ				√					√		
ความดี	บรรทัดฐานทางสังคม			√			√	√			√	
	สถาบันทางสังคม				√	√	√	√			√	√
	ความเห็นอกเห็นใจ ต่างตอบแทน เอื้ออาทร				√	√					√	√
	ช่วยเหลือกัน				√	√					√	√
	วัฒนธรรมและประเพณี				√	√	√					
	ศีลธรรมและจริยธรรม						√					√
	ความเชื่อทางสังคม						√					
	ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน						√					
ความรัก	เครือข่ายทางสังคม			√					√		√	
	ความไว้วางใจ	√	√	√		√					√	√
	การเป็นพวกเดียวกันและความรักพวกพ้อง											√

ในตาราง 2 จากนิยาม คำสำคัญและข้อสรุป จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้กล่าวไว้ สามารถแบ่ง องค์ประกอบออกเป็น 3 หมวดหลัก ๆ คือ ความรู้ ความดี และความรัก ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ประกอบของ ทุนทางสังคมดังนี้ 1) มิติของความรู้ ได้แก่ ความรู้และ ภูมิปัญญา สมรรถนะของคนและผู้นำ 2) มิติของความดี ได้แก่ ความเห็นอกเห็นใจ ต่างตอบแทน เอื้ออาทรและ ช่วยเหลือกัน ศีลธรรมและจริยธรรม วัฒนธรรมและ ประเพณี ความเชื่อทางสังคม บรรทัดฐานทางสังคม ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน รวมไปถึง สถาบันทางสังคม และ 3) มิติของความรัก ได้แก่ เครือข่ายทางสังคม ความไว้วางใจ การเป็นพวกเดียวกัน

และความรักในพวกพ้องของตน มาใช้เป็นแนวทางหรือ ขอบเขตในการศึกษาถึงสถานภาพของทุนทางสังคม อันเป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชนบ้านบางโพธิ์ ซึ่งทุนเหล่านี้จะมี การผ่านกระบวนการในการนำออกมาใช้อย่างใดอย่าง หนึ่ง ซึ่งจะเป็นกระบวนการที่จะทำให้เกิดการขับเคลื่อน ไปสู่เป้าหมายสุดท้าย คือ การทำให้ชุมชนเป็นสังคมที่ พึงปรารถนาของคนในชุมชน (ในทำนองเดียวกับศัพท์คำ ว่า คุณภาพสังคม (Social Quality) หรือการเป็นสังคม ที่มีคุณภาพ ที่แวดวงวิชาการกำลังให้ความสนใจอยู่ใน ปัจจุบัน แต่ในบทความนี้อาจจะอยู่เพียงระดับมุมมอง ของชาวบ้านสามัญชนทั่วไปที่ปรารถนาในเรื่องต่าง ๆ) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตีแปลงมาจาก “ขั้นตอนการขับเคลื่อน

งานเพื่อให้บรรลุภาวะสังคมคุณภาพอย่างยั่งยืน” ของ สุพรรณณี ไชยอำพร (2554, หน้า 118-120) ได้แก่ ขั้นตอนการตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมหรือขั้นเตรียมการ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ๆ อีก 3 ขั้นตอน *ขั้นแรกคือขั้นการตระหนักในช่องว่าง (Consciousness Gap) ขั้นมีความต้องการเปลี่ยนแปลงอย่างมีขอบเขต ขั้นให้เกียรติ/ ไม่สร้างความรู้สึกแปลกแยก (Delineation) ขั้นที่สองการมีส่วนร่วม (Participation) อันหมายถึง การมีส่วนร่วมตัดสินใจ หรือการมีส่วนร่วมแบบต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดการขับเคลื่อน ขั้นที่สามสามารถพึ่งตนเอง (Self – reliance) สามารถจัดการปัญหาด้วยตนเองบนพื้นฐานทรัพยากรของตนเป็นหลัก และ ขั้นที่สี่ ขั้นผู้คนในสังคมคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน (Collective Personality Society) คิดถึงผู้อื่น คิดถึงผลประโยชน์สาธารณะ ตลอดจนการมีจิตอาสา ซึ่งหากพัฒนามถึงขั้นที่*

4 ที่ผู้คนคำนึงถึงส่วนร่วมทางการขับเคลื่อน งานคุณภาพสังคมย่อมบังเกิดขึ้น

อภิปรายผลการศึกษา

1. สถานการณ์ของทุนสังคม

“ทุนทางสังคม” ซึ่งมีสถานะเป็นทรัพย์สินร่วม (Common Property) มีสถานะหรือความเป็นอยู่อย่างไรในชุมชนนั้น เราไม่สามารถที่จะวัดเป็นปริมาณออกมาได้ ทั้งนี้เนื่องจากว่า โดยธรรมชาติแล้วทุนทางสังคม ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นนามธรรม อย่างไรก็ตามแม้ว่าเราจะไม่สามารถวัดปริมาณของทุนทางสังคมออกมาให้เห็นได้ แต่มันสามารถสะท้อนให้เห็นผ่านปรากฏการณ์ที่สนับสนุนการมีอยู่หรือการผลิตซ้ำของทุนทางสังคมได้ โดยการสกัดและตีความเบื้องต้นจากข้อมูลปรากฏการณ์ของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (ตาราง 3) ดังนี้

ตารางที่ 3

แสดงสถานะของทุนทางสังคมที่สะท้อนจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

	ทุนทางสังคม	ความถี่ * (n = 15)	ร้อยละ (100.00)
มิติของความรู้	ความรู้และภูมิปัญญา	10	66.67
	สมรรถนะของคนและผู้นำ	7	46.67
มิติของความดี	บรรทัดฐานทางสังคม	5	33.33
	สถาบันทางสังคม	7	46.67
	ความเห็นอกเห็นใจ ต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน	9	60.00
	วัฒนธรรมและประเพณี	7	46.67
	ศีลธรรมและจริยธรรม	2	13.33
	ความเชื่อทางสังคม	2	13.33
	ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน	7	46.67
มิติของความรัก	เครือข่ายทางสังคม	12	80.00
	ความไว้วางใจ	4	26.67
	การเป็นพวกเดียวกันและความรักพวกพ้อง	3	20.00

หมายเหตุ: * หมายถึง ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

ทุนทางสังคมที่เด่นชัดที่สุดอันดับ 1 ของชุมชนบ้านบางไพร คือ “เครือข่ายทางสังคม” ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวถึง ถึงร้อยละ 80.00 สอดคล้องกับผลการศึกษาก่อนหน้านี้ที่ว่า เครือข่ายทางสังคม เป็นทุนทาง

สังคมที่ถือว่าโดดเด่นที่สุดของชุมชน เนื่องจากในการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านบางไพร มีกลุ่มและเครือข่ายทางสังคมจำนวนมากที่มีความเข้มแข็ง มีผลงานและรางวัลมากมาย ทำให้มีหน่วยงานและผู้ที่สนใจ เข้ามาศึกษาดู

งานจำนวนมาก รวมทั้งนักท่องเที่ยวทั้งไทยและเทศ มีศูนย์เรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม ที่สร้างเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรชุมชนอีก 14 กลุ่ม นอกจากนี้ เครือข่ายทางสังคม ยังสามารถแบ่ง ได้เป็น 2 ส่วนตามการนำมาใช้ คือ 1) เครือข่ายทางสังคมในระดับกลุ่ม จากการก่อตั้งและดำเนินงาน ประสานกันของกลุ่มต่าง ๆ และ 2) เครือข่ายทางสังคมในระดับปัจเจก ที่เกิดจากความคุ้นเคยส่วนตัว

ทุนทางสังคมที่เด่นชัดรองลงมาอันดับ 2 คือ “ความรู้และภูมิปัญญา” โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวถึง ถึงร้อยละ 66.67 ซึ่งส่วนใหญ่ความรู้และภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพทั้งที่เป็นความรู้จากภายในและที่ได้รับจากภายนอกที่เป็นจุดเริ่มต้นของการก่อเกิดกลุ่มในชุมชนและสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก

ส่วนทุนทางสังคมที่เด่นชัดในอันดับ 3 “ความเห็นอกเห็นใจ ต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน” โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญกล่าวถึง ถึงร้อยละ 60.00 ซึ่งชุมชนบ้านบางไทร มีการแสดงความเห็นอกเห็นใจ ต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน มาตั้งแต่อดีต เช่น การรวมกลุ่มทำน้ำตาลกันช่วยกันหรือ การผลัดกันเคียวที่เรียกว่า “เข้ายาม” การช่วยปลูกบ้าน การแบ่งปันอาหาร การแลกเปลี่ยนในการทำสวน ส่วนในปัจจุบันเป็นการแลกเปลี่ยนในเครือข่าย ช่วยเหลือสอดส่องดูแลสวนให้กัน ช่วยนักท่องเที่ยวที่หลงทาง และช่วยกันขุดลอกคลอง เป็นต้น

จากข้อมูลทั้งที่กล่าว ทำให้สามารถสรุปสถานการณ์ได้ว่า ทุนทางสังคมใดที่มีมาก ทุนทางสังคมใดที่มีน้อย และทุนทางสังคมใดที่ดีหรือสุ่มเสี่ยงเมื่อมีการนำมาใช้ รวมไปถึง ทุนทางสังคมใดที่ควรใช้ต่อไปหรือพยายามหาทางส่งเสริมพัฒนา ดังนี้ 1) **ทุนทางสังคมที่มีมาก และมีการนำมาใช้ให้เกิดผลดีต่อชุมชน** ควรส่งเสริมให้ใช้ต่อไป ได้แก่ *เครือข่ายทางสังคม ความรู้ และภูมิปัญญา ความเห็นอกเห็นใจ ต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน และวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม* 2) **ทุนทางสังคมที่มีมาก แต่มีการนำมาใช้น้อยหรือไม่ใช้เลย** ควรส่งเสริมให้ใช้ ได้แก่ *สมรรถนะของคนและผู้นำ* 3) **ความถึงถึงการที่ชุมชนยังมีทรัพยากรมนุษย์หรือบุคคลที่มีความรู้ภูมิปัญญาและมีความเป็นผู้นำในด้านการพัฒนาสังคมอยู่เพียงไม่กี่คน ซึ่งควรมีการส่งเสริม**

การสร้างผู้นำรุ่นใหม่เพื่อสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญา รวมทั้งทำงานด้านการพัฒนาต่อไป รวมไปถึง *สถาบันทางสังคม* โดยเฉพาะสถาบันการปกครองที่ผู้ใหญ่บ้านกับลูกบ้านค่อนข้างห่างเหินและไม่ได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการหรือสมาชิกกลุ่มในชุมชน 3) **ทุนทางสังคมที่มีความสุ่มเสี่ยง และมีการนำมาใช้มาก** ต้องมีการวางมาตรการป้องกัน คือ *การเป็นพวกเดียวกันและความรักพวกพ้อง* โดยเฉพาะการสนับสนุนในด้านงบประมาณและโครงสร้างพื้นฐานจากผู้ว่าราชการจังหวัดให้กับคนบางกลุ่ม ซึ่งทำให้มีคนบางกลุ่มมองว่าเป็นการเลือกปฏิบัติ

2. การนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไทร

วิธีการนำทุนทางสังคมไปใช้ของชุมชนมี 3 ระดับ ดังนี้

2.1 การนำมาใช้เพื่อตอบสนองต่อชีวิตตนเองและครอบครัว เป็นการนำทุนทางสังคมมาใช้ในระดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและครอบครัวของตนเองมีกระบวนการในการนำไปใช้ ได้แก่ ตระหนักถึงปัญหา ร่วมเรียนรู้ ทำเป็นตัวอย่าง ขอรับการสนับสนุนลงมือปฏิบัติโดยใช้ทุนทางสังคมมาช่วย และขยายผลใช้ความไว้วางใจ ใช้ความเป็นเครือข่าย ปฏิสัมพันธ์ในระดับเพื่อนบ้านคนสนิท และองค์ความรู้ภูมิปัญญาของตนเองเท่านั้น ปรากฏการณ์ที่แสดงถึงการนำทุนทางสังคมออกมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและครอบครัวของตนเอง ได้แก่ การสร้างชีวิตครอบครัว การจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรในชุมชน เช่น เครือข่ายฐานการเรียนรู้คนเอาถ่าน กลุ่มสตรีเกษตรพัฒนาตำบลน้ำคลอง กลุ่มน้ำพริกแกงตำบลน้ำคลอง โดยมีการนำทุนทางสังคมมาใช้ ได้แก่ ความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดภายใน / ภายนอก ความไว้วางใจ ทรัพยากร การช่วยเหลือ ความเชื่อทางสังคม และการช่วยเหลือกัน มาใช้

2.2 การนำมาใช้ในระดับกลุ่มหรือเครือข่ายการประกอบอาชีพและการประกอบการ การนำ ทุนทางสังคมมาใช้ในระดับเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มหรือเครือข่ายการประกอบอาชีพและการประกอบการ มีกระบวนการในการนำไปใช้ ได้แก่ วางแผนและมีการวางกติกาข้อตกลงร่วมกัน มีการรวม

กลุ่ม สร้างเครือข่าย ลงมือปฏิบัติโดยใช้ทุนทางสังคมมาช่วย มีการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เช่น ทำวิจัย การใช้สื่อเข้ามาช่วยใน การดำเนินงาน มีการขอรับการสนับสนุนจากภายนอกมากขึ้น โดยนำเอาทุนทางสังคม ได้แก่ กลุ่มและเครือข่าย องค์ความรู้ภูมิปัญญา ความไว้วางใจ และทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งใช้ความเป็นเครือญาติ ปฏิสัมพันธ์ ใน ระดับ เพื่อน บ้าน คน สนิท อุบ ด้ม ภั ปรากฏการณ์ที่แสดงถึงการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มหรือเครือข่ายการประกอบอาชีพและการประกอบการ ได้แก่ การประกอบธุรกิจโฮมสเตย์และรีสอร์ท การขอรับสนับสนุนจากผู้ว่าราชการจังหวัด โดยอาศัยไว้วางใจความคุ้นเคยและส่วนตัว และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลไม้กลับชาติ โดยมีการนำทุนทางสังคมมาใช้ ได้แก่ ความรู้ ทรัพยากร เครือข่ายทางสังคม, ความไว้วางใจ ความเป็นพวกเดียวกัน ศีลธรรม ความเห็นอกเห็นใจ และสมรรถนะของผู้ผู้นำ

2.3 การนำมาใช้ในระดับกลุ่มหรือเครือข่าย การพัฒนาชุมชนโดยรวม การนำทุนทางสังคมมาใช้ในระดับนี้มีการกระบวนกรในการนำมาใช้ ได้แก่ ตระหนัก

ถึงปัญหา ร่วมเรียนรู้ การทำเป็นตัวอย่าง มีการวางแผน และกำหนดเป้าหมาย วางระเบียบกติกาข้อตกลงร่วมกัน มีระเบียบในการรับสมาชิก การสร้างเครือข่าย ลงมือปฏิบัติโดยใช้ทุนทางสังคมมาช่วย การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เช่น ทำวิจัย การใช้สื่อ สรุบบทเรียนหรือประเมิน มีการขอรับการสนับสนุนจากภายนอก มีการประเมินผล และมีการขยายผลมากขึ้น แต่ทุนทางสังคมที่เอามาใช้ก็ยังคงเป็นกลุ่มและเครือข่าย องค์ความรู้ภูมิปัญญา ความไว้วางใจ ปรากฏการณ์ที่แสดงถึงการนำทุนทางสังคมออกมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มหรือเครือข่ายการพัฒนาชุมชนโดยรวม ได้แก่ การก่อตั้งกลุ่มผู้ปลูกส้มโอ พันธุ์ขาวใหญ่ตำบลน้ำคลอง การก่อตั้งศูนย์เรียนรู้เทคโนโลยีเกษตรประจำตำบลน้ำคลอง จนกลายเป็น “ศูนย์เรียนรู้มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม” กลุ่มสัจจะออมทรัพย์สตรีเกษตรพัฒนา กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเครือข่ายมหาวิทยาลัย และการเกิดฐานเศรษฐกิจพอเพียงชุมชน โดยมี การนำทุนทางสังคมมาใช้ ได้แก่ เครือข่ายทางสังคม, บรรทัดฐานทางสังคม ทรัพยากร สถาบันทางสังคม และ บรรทัดฐานทางสังคม

ตาราง 4

สรุปรูปแบบและขั้นตอนการนำทุนทางสังคมมาใช้ของชุมชน

	ระดับ		
	เพื่อชีวิตตนและครอบครัว	กลุ่ม/เครือข่ายอาชีพ	กลุ่มหรือเครือข่ายการพัฒนาโดยรวม
ตระหนักถึงปัญหา ร่วมเรียนรู้	✓	-	✓
ทำเป็นตัวอย่าง	✓	-	✓
วางแผนและกำหนดเป้าหมาย	-	✓	✓
มีส่วนร่วม รวมกลุ่ม สร้างเครือข่าย	-	✓	✓
ขอรับการสนับสนุน	✓	✓	-
ลงมือปฏิบัติโดยใช้ทุนทางสังคมมาช่วย	✓	✓	✓
การสร้างสรรค์สิ่งใหม่	-	✓	✓
สรุบบทเรียนหรือประเมิน	-	-	✓
ขยายผล	✓	-	✓

3. ปัญหาและอุปสรรคในการนำทุนทางสังคมออกมามีใช้ของชุมชนบ้านบางไพร

สำหรับปัญหาอุปสรรคที่พบในนำเอาทุนทางสังคมออกมามีใช้ของชุมชนบ้านบางไพร จากการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (ร้อยละ 86.67) เห็นว่าปัญหาอุปสรรคที่สำคัญที่สุดในนำเอาทุนทางสังคมออกมามีใช้

คือ ปัญหาความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางธุรกิจ และการเลือกปฏิบัติจากหน่วยงานที่สนับสนุน รองลงมา (ร้อยละ 66.67) คือปัญหาคนทำงานสังคมมีน้อย ไม่มีการสร้างผู้นำกิจกรรมทางสังคมรุ่นใหม่ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและพัฒนาชุมชนโดยรวม อันดับที่ 3 (ร้อยละ 53.33) คือ ปัญหาด้านความปลอดภัยที่

ชุมชนมีเส้นทางผ่านเข้าออกหลายเส้นทาง ทำให้สับสนเสี่ยง
ในเรื่องปัญหาหายาเสพติด และการควบคุมพฤติกรรมนัก
ท่องเที่ยว/ไม่สงบ (ตาราง 5) ซึ่งปัญหาเหล่านี้ถือว่าเป็น
ปัญหาที่สำคัญที่จะขัดขวางให้ชุมชนไม่สามารถเกิดเป็น

สังคมที่พึงปรารถนา ดังที่จะได้นำเสนอผลการศึกษาดัง
ภาพของสังคมที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนาโดยใช้
เทคนิคการวิจัยแบบ EFR ในหัวข้อต่อไป

ตาราง 5

แสดงปัญหาในการนำเอาทุนทางสังคมออกมาใช้

ปัญหา	ความถี่ * (n = 15)	ร้อยละ (100.00)
ความขัดแย้งในผลประโยชน์ทางธุรกิจ และการเลือกปฏิบัติจากหน่วยงานที่สนับสนุน	13	86.67
คนทำงานสังคมมีน้อย ไม่มีการสร้างผู้นำกิจกรรมทางสังคมรุ่นใหม่ เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและพัฒนาชุมชนโดยรวม	10	66.67
ชุมชนมีเส้นทางผ่านเข้าออกหลายเส้นทาง ทำให้สับสนเสี่ยงในเรื่องปัญหาหายาเสพติด และการ ควบคุมพฤติกรรมนักท่องเที่ยว/ไม่สงบ	8	53.33

หมายเหตุ: * หมายถึง ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

การที่จะทำให้ชุมชนบ้านบางไทรเป็นสังคมที่
พึงปรารถนาได้ จะต้องมีการขับเคลื่อนให้สังคมมี
ลักษณะความสัมพันธ์ที่ชุมชนพึงปรารถนา พบว่า ผู้ให้
ข้อมูลที่สำคัญ (ร้อยละ 73.33) อยากให้ชุมชนตนเอง
เป็นชุมชนที่มีการพึ่งพาอาศัยกัน เอื้อเพื่อ ช่วยเหลือ
เกื้อกูล รองลงมา (ร้อยละ 66.67) อยากให้ชุมชนมีความ
ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และ (ร้อยละ 53.33)
อยากให้ชุมชนมีความรักใคร่ปรองดอง/คนมีความ

สามัคคี/มีส่วนร่วม/ ไม่ทะเลาะกัน ที่เหลือคือ อยากให้
ผู้ใหญ่เป็นแบบอย่างที่ดี/เด็กเยาวชนเป็นคนและ คนใน
สังคมมีความอยู่ดีมีสุข/ อยู่ดีกินดี เท่ากันที่ (ร้อยละ
20.00) คนรักในศักดิ์ศรีของตนเอง/ มีความซื่อสัตย์ และ
เด็กเข้าวัดมากขึ้น เท่ากันที่ (ร้อยละ 13.33) รวมถึง คน
พึ่งตัวเองได้/ช่วยเหลือตัวเองได้/ดูแลสุขภาพตัวเองได้
(ร้อยละ 6.67) ตามลำดับ (ตาราง 6)

ตาราง 6

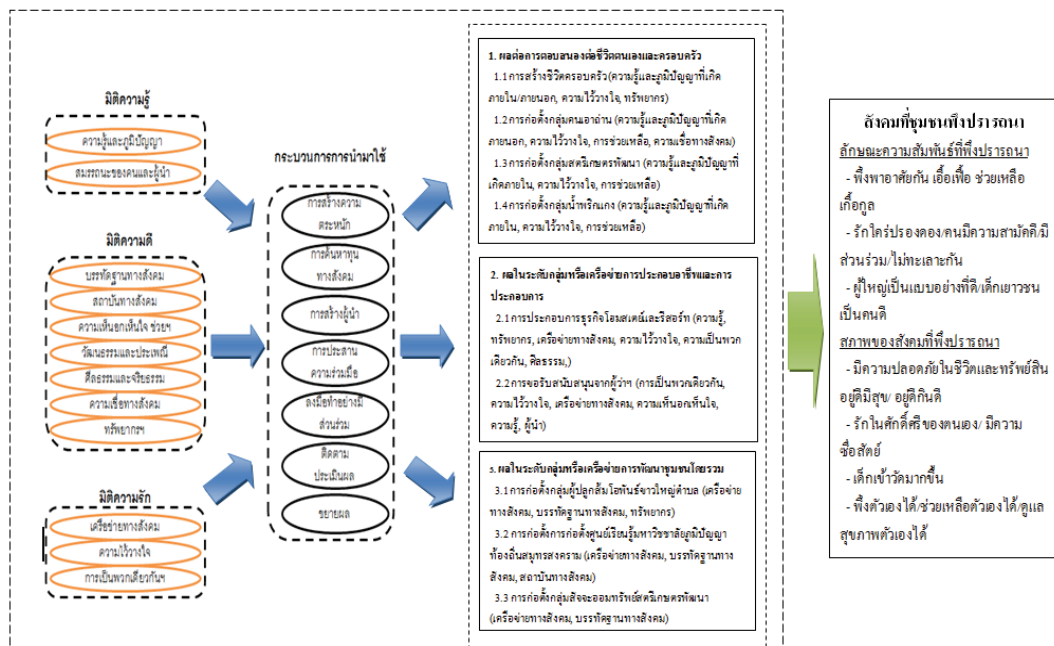
แสดงลักษณะความสัมพันธ์และสภาพของสังคมที่พึงปรารถนา

ลักษณะความสัมพันธ์และสภาพของสังคมที่พึงปรารถนา	ความถี่ * (n = 15)	ร้อยละ (100.00)
ลักษณะความสัมพันธ์ที่พึงปรารถนา		
- พึ่งพาอาศัยกัน เอื้อเพื่อ ช่วยเหลือเกื้อกูล	11	73.33
- รักใคร่ปรองดอง/คนมีความสามัคคี/มีส่วนร่วม/ไม่ทะเลาะกัน	8	53.33
- ผู้ใหญ่เป็นแบบอย่างที่ดี/เด็กเยาวชนเป็นคนดี	3	20.00
สภาพของสังคมที่พึงปรารถนา		
- มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน	10	66.67
- อยู่ดีมีสุข/ อยู่ดีกินดี	3	20.00
- รักในศักดิ์ศรีของตนเอง/ มีความซื่อสัตย์	2	13.33
- เด็กเข้าวัดมากขึ้น	2	13.33
- พึ่งตัวเองได้/ช่วยเหลือตัวเองได้/ดูแลสุขภาพตัวเองได้	1	6.67

หมายเหตุ: * หมายถึง ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ

จากข้อค้นพบดังกล่าว ผู้ศึกษาได้พยายามสร้างข้อเสนอแนะผ่านการออกแบบ Model “ตัวแบบบูรณาการขับเคลื่อนการใช้ทุนทางสังคมเพื่อนำไปสู่สังคมที่ชุมชนพึ่งปรารถนา” (ดูภาพ 1) โดยดัดแปลงและพัฒนาเพิ่มเติมจากขั้นตอนการขับเคลื่อนงานเพื่อให้บรรลุภาวะสังคมคุณภาพอย่างยั่งยืน ของ สุพรรณิ ไชยอำพร (2554, หน้า 118-120) โดยสิ่งที่จะเป็นปัจจัยนำเข้า (Input) ที่จะทำให้เป็นสังคมที่ชุมชนพึ่งปรารถนาได้ก็คือ ทุนทางสังคมทั้ง 3 มิติ 12 ทุน อันได้แก่ มิติของความรู้ ประกอบไปด้วย ความรู้และภูมิปัญญา สมรรถนะของคนและผู้นำ มิติของความคิด ประกอบไปด้วย บรรทัดฐานทางสังคม สถาบันทางสังคม ความเห็นอกเห็นใจ การต่างตอบแทน เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน วัฒนธรรม และประเพณี ศีลธรรม จริยธรรม ความเชื่อทางสังคม ทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน มิติของความรัก ประกอบไปด้วย เครือข่ายทางสังคม, ความไว้วางใจ และการเป็นพวกเดียวกัน รักพวกพ้อง ซึ่งควรมีกระบวนการหรือขั้นตอน (ตาราง 4) ในการขับเคลื่อนไปสู่สังคมที่พึ่งปรารถนาดังนี้ 1) สร้างความตระหนักให้

คนในชุมชนเริ่มคิดที่จะพัฒนาชุมชนร่วมกัน 2) ค้นหาศักยภาพและทุนทางสังคมในชุมชนที่เหมาะสม 3) สร้างผู้นำหรือแกนนำเพิ่มขึ้น 4) ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน 5) ลงมือทำอย่างมีส่วนร่วม ทั้งชุมชน ภาครัฐและเอกชน 6) ติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และ 7) การขยายผล ซึ่งจะเกิดผลกับชุมชนนั้น เช่น ทุนที่เป็นเครือข่ายทางสังคมมีการนำไปใช้โดยการขยายผล ซึ่งผลของการขยายผลคือ เกิดกลุ่มไปทั่วตำบล ทุนที่เป็นความรู้และภูมิปัญญามีการนำไปใช้โดยการค้นหา ทุนทางสังคมและขยายผล ซึ่งผลคือองค์ความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตเมื่อมีการถ่ายทอดหรือขยายผล ก็จะทำให้องค์ความรู้ไม่สูญหายและเป็นประโยชน์ต่อคนอื่น เป็นต้น ซึ่งทุนที่เป็นปัจจัยนำเข้าและกระบวนการเหล่านี้จะทำให้เกิดผลที่ดีต่อชุมชนทั้งผลด้านความสัมพันธ์และผลด้านสภาพสังคมที่ดี ซึ่งจะนำไปสู่ผลสุดท้ายที่ชุมชนต้องการ คือ “ชุมชนที่พึ่งปรารถนา” ได้ในที่สุด

ภาพ 1 ตัวแบบบูรณาการขับเคลื่อนการใช้ทุนทางสังคมเพื่อนำไปสู่สังคมที่ชุมชนพึ่งปรารถนา แหล่งที่มา : พัฒนาโดยผู้ศึกษา, 2554.

เอกสารอ้างอิง

- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2543). *การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี่.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2541). *ทุนทางสังคม*. *มติชนรายวัน*. 31 กรกฎาคม, 6.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2551). สังคมวิทยาว่าด้วยทุนทางสังคม: จากแนวคิดเรื่องทุน สู่งานวิจัยสังคม. *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*. 25 (พฤษภาคม-สิงหาคม), 78-84.
- ประเวศ วะสี. (2541). *ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.
- _____. (2542). *ปาฐกถาพุทธทาสภิกขุมหาเถระ ครั้งที่ 1 ธรรมิกสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระระวี สีเหลืองสวัสดิ์. (2545). *การศึกษาทุนทางสังคมจากมุมมองแบบไทย (A Study of Social Capital from Thai Perspectives)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วรรณวดี พูลพอกสิน. (2551). *ระบบชะกาด (ทานบังคับ): เศรษฐกิจชุมชนในอิสลาม*. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วาริญา ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. (2547). *ปรัชญาชั้นแนะนำ: กระแสคิดที่ทรงอิทธิพลต่อโลก*. หนังสือชุดนักคิดสะท้านโลกกันต์ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซีวาทิวัฒน์.
- วิทยา เจียรพันธ์. (2552). ปัญหาความยากจนในภาคชนบทไทยจากมุมมองทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมวิทยา. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 14(2), 107-115.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. (2546). *ทุนทางสังคมทางเลือกทางรอดของสังคมที่ท้าทายนักพัฒนา*. *วารสารพัฒนาสังคม*. 7 (ธันวาคม): 59-60.
- _____. (2554). *โครงการวิจัยรูปแบบและขั้นตอนการขับเคลื่อนคุณภาพสังคมของชุมชน คณะพัฒนาสังคม และสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์*.
- สุวิทย์ วิบูลย์ผลประเสริฐ และโกมาตร จึงเกียรติพันธ์ (บรรณาธิการ.) (2530). *การแพทย์แผนไทย: ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเอง*. กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข.
- เสรี พงศ์พิศ. (2544). *แนวคิด แนวปฏิบัติ ประสบการณ์ กองทุนหมู่บ้าน สวัสดิการชุมชน*. กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญาไท.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2543). *ประชาสังคมและทุนทางสังคมกับงานวิจัยของสถาบัน*. ค้นวันที่ 23 มกราคม 2554 จาก <http://www.cusri.chula.ac.th/action/pdfs/action005.pdf>
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 94 (Supplement), 95-120.
- Putnam, R. (1993). The Prosperous Community-Social Capital and Public Life. *American Prospect*. 4 (13), 35-42.